

Kamila Gieba
Uniwersytet Zielonogórski

SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI „POCIĄG, DWORZEC, POCZEKALNIA W LITERATURZE I REFLEKSJI HUMANISTYCZNEJ”

Obecność wątków kolejowych w literaturze i innych sztukach może się stać inspirującym tematem badawczym w naukach humanistycznych i społecznych. Tymczasem ten temat na gruncie polskiej humanistyki nadal pozostaje niewyeksplorowany – kolej rzadko jest źródłem naukowej refleksji humanistycznej. Wyjątkiem są prace Wojciecha Tomasika, autora trzech publikacji przedstawiających drogę żelazną w perspektywie literaturoznawstwa¹. Prace te, jak dotąd, pozostają jedynymi w Polsce tak rozbudowanymi ujęciami obecności tematyki kolejowej w kulturze.

Potencjał, jaki towarzyszy badaniom nad symboliką kolei w literaturze i innych sztukach, uwidocznił się podczas ogólnopolskiej studencko-doktoranckiej konferencji naukowej, która odbyła się pod hasłem „Pociąg, dworzec, poczekalnia w literaturze i refleksji humanistycznej” w dniach 15-16 kwietnia 2014 roku w Zielonej Górze. Spotkanie zorganizowało Koło Naukowe Doktorantów Literaturoznawców UZ we współpracy ze Studenckim Kołem Literaturoznawczym UZ (KNDL UZ). Obie organizacje działają przy Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Zielonogórskiego. Honorowy patronat nad konferencją objął Jego Magnificencja Rektor Uniwersytetu Zielonogórskiego, Profesor Tadeusz Kuczyński, a opiekę merytoryczną sprawowała prof. Małgorzata Mikołajczak, opiekunka KNDL UZ oraz kierowniczką literaturoznawczych studiów doktoranckich na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Zielonogórskiego. Podczas dwudniowych obrad uczestnicy z kilkunastu polskich ośrodków akademickich wygłosili ponad trzydzieści referatów, w których przedstawiono motywy kolejowe z perspektywy literaturoznawczej, kulturoznawczej i antropologicznej.

Analizy literaturoznawcze były w większości poświęcone konkretnym przypadkom badawczym. Taki charakter miało wystąpienie rozpoczynające konferencję, w którym Tomasz Kaliściak (Uniwersytet Śląski w Katowicach) dokonał interpretacji zbioru opowiadań Stefana Grabińskiego *Demon ruchu* w kontekście psychoanalizy. Opowiadania Grabińskiego były też tematem referatu Moniki Sadowskiej (Uniwersytet Śląski w Katowicach). Wystąpienia konferencyjne dotyczyły także związku motywów

---

1 W. Tomasik, *Ikona nowoczesności. Kolej w literaturze polskiej*, Wrocław 2007; *idem*, *Inna droga. Romantycy a kolej*, Warszawa 2012; *idem*, *Pociąg do nowoczesności*, Warszawa 2014.

kolejowych ze strukturą utworu literackiego – Dorota Surdy (Uniwersytet Wrocławski) przedstawiła analogię pomiędzy przestrzenią dworcową (tymczasową, niepewną i niestabilną) a konkretną sytuacją bohaterów opowiadania *Wzgórza jak białe słonie* Ernesta Hemingwaya. Oprócz rozpoznania dotyczących poetyki tekstu literackiego pojawiły się również takie, które koncentrowały się przede wszystkim na funkcjonalizacji tematu kolei w tekstach literackich – Barbara Klimek (Uniwersytet Śląski w Katowicach) na przykładzie tekstów Józefa Wittlina i Józefa Rotha pokazała, w jaki sposób motywy kolejowe mogą pełnić funkcję mitotwórczą. W tym przypadku chodzi o mit habsburski i jego odmianę – mit galicyjski. W bloku referatów literaturoznawczych poruszono też temat metafor kolejowych w twórczości francuskich naturalistów (Agnieszka Kosmecka, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu).

Podczas obrad zaprezentowano obecność wątków kolejowych w konkretnych gatunkach literackich, między innymi w powieściach kryminalnych. Kerry Greenwood i Agatha Christie to pisarki, których twórczość interpretowała Anna Kaczmar (Uniwersytet Zielonogórski). Dokonała ona szkicowego studium porównawczego w obrazowaniu pociągu w kryminałach obu autorek. Z kryminałem związana jest też Joanna Chmielewska, jednak w poświęconych jej referatach to nie genologia wydaje się najistotniejsza. Elżbieta Gazdecka (Uniwersytet Zielonogórski), opierając się na autobiografii pisarki, nakreśliła obraz minionego ustroju, PRL-owskich realiów kolejowych. W referacie Małgorzaty Stadnik (Uniwersytet Szczeciński) znalazło się uzupełnienie tej refleksji. Stadnik wprowadziła inne tło teoretyczne i przedstawiła pociągowe peregrynacje Chmielewskiej w kontekście koncepcji podmiotu nomadycznego Rosi Braidotti. Inny gatunek – powieść fantastyczną – reprezentował cykl o Harrym Potterze, któremu uwagę poświęciła Daria Jankowiak (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu).

Refleksje literaturoznawcze obejmowały również takie analizy, w których szczególnie istotny jest kontekst filozoficzny i antropologiczny. Takie koncepcje, jak heterotopia Michela Foucaulta, obrzędy przejścia Arnolda van Geneppa czy „zamieszkiwanie” Martina Heideggera stały się interpretacyjnym pryzmatem, przez który Mirosława Szott (Uniwersytet Zielonogórski) odczytała poezję Karola Graczyka oraz innych współczesnych polskich poetów. Z jeszcze innej perspektywy motywom kolei przyglądała się Marzena Boniecka (Uniwersytet Śląski w Katowicach). W omówionym przez nią utworze *Akacje kwitną* Debory Vogel dochodzi bowiem do problematyzacji zderzenia kultury z naturą, relacji maszyny i przyrody. „Kolejowa” twórczość poszczególnych autorów znalazła się w obrębie zainteresowania kilku innych prelegentów, którzy przyglądali się kolejowym inspiracjom w tekstach W.G. Sebald (Katarzyna Kończak, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), Eugeniusza Tkaczyszyna-Dyckiego (Kamil Okoniewski, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie), Andrzeja Manadaliana (Angelika Łuszcz, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie), Michała Witkowskiego

(Sonia Mrzygłocka, Uniwersytet Szczeciński) i Władysława Reymonta (Agnieszka Wojcieszek, Uniwersytet Opolski).

Odrębną grupę badanych tekstów literackich stanowiły te utwory, w których pociąg staje się elementem traumy i historii. Z jednej strony są to kolejowe tematy w literaturze podejmującej temat Holocaustu, z drugiej te, które dotyczą doświadczenia przymusowej migracji. Pociąg śmierci jako globalną metaforę ludzkiego losu przedstawiła Katarzyna Krysińska (Uniwersytet Zielonogórski) w swojej interpretacji *Losu utraconego* Imre Kertésza. Oprócz aspektu metaforycznego Krysińska analizowała także literalne znaczenie podróży do obozu koncentracyjnego, uchwycone oczami narratora dziecięcego. Dziecko skazane na zagładę jest również bohaterem wiersza *Lokomotywa* Stanisława Wygodzkiego, który Michał Wachuła (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie) porównał z Tuwimowskim hipotekstem. Borowski, Nałkowska, Miłosz, Szymborska – również ci pisarze wiązali Holocaust z pociągiem. W wystąpieniu Jakuba Rawskiego (Uniwersytet Zielonogórski) motywy kolejowe w ich utworach zostają odczytane w kontekście obojętności wobec zagłady.

Pociąg i historia to mieszanka, która przenika również do literatury dotyczącej powojennych przesiedleń. Kamila Gieba (Uniwersytet Zielonogórski) wskazała na trzy sposoby problematyzacji motywów kolejowych w tekstach migracyjnych sprzed 1989 roku, wymieniając dehumanizację człowieka, animalizację pociągu i rozpad przestrzeni dworcowej. Beletrystyka tak zwanych Ziem Odzyskanych to również temat refleksji Kingi Siewior (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie), interpretującej motywy kolejowe jako „widmowe” i poszerzającej poprzedni tekst o kontekst postpamięci i literaturę potransformacyjną. Po nowszą literaturę sięgały również Małgorzata Andrzejak-Nowara i Aleksandra Paluch (Uniwersytet Opolski). W poemacie Tomasza Różyckiego *Dwanaście stacji* odnalazły różnorodne znaczenia podróży pociągiem przesiedleńców – to symbol traumy przesiedleń, powrót do doświadczeń dziadków, ale też jako oniryczny wehikuł czasu, przenoszący do sentymentalnej przeszłości.

Jednym z założeń redaktorów tomu było zgromadzenie refleksji naukowych wykraczających poza domenę literatury. W konferencji wzięli udział ci badacze, którzy bądź wskazywali na komparatystyczny dialog literatury z innymi sztukami, bądź analizowali literaturę niebeletrystyczną, bądź też zupełnie wykroczyli poza literaturoznawstwo. Przykładem pierwszego przypadku jest referat Jacka Kowalskiego (Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu), który analizował nie tyle teksty, ile foto-teksty – utwory literackie, w których narracja jest wspomagana przez fotografię, wizualizującą dynamikę kolejowej przestrzeni. Chociaż w wystąpieniu Andrieja Kotina (Uniwersytet Zielonogórski) materiał badawczy stanowiły przede wszystkim przykłady literackie, to jednak i ten badacz poruszał się po obrzeżach sztuki słowa. Nawiązywał do sztuki filmowej, traktując przestrzeń kolejową jako inspirację do konstruowania

określonej struktury narracji. Na styku literatury i sztuki radiowej można umieścić słuchowiska Włodzimierza Odojewskiego, o których mówiła Anna Mądrecka (Uniwersytet Wrocławski). Słuchowisko autora interpretowała w kategorii heterotopii, wskazując na jej istotne cechy – pętlę czasową, towarzyszącą jej heterochronię, czy czasowo-prze-strzenny palimpsest. Radio było również tematem referatu Janusza Łastowieckiego (Uniwersytet Zielonogórski), który opisał próby fonicznego wytworzenia efektu drogi kolejowej w wybranych słuchowiskach i adaptacjach Polskiego Radia. Przekazowi audialnemu uwagę poświęcił też Krystian Saja (Uniwersytet Zielonogórski), który dokonał interpretacji piosenki Jacka Kaczmarskiego *Poczekalnia*. Wymiar dźwiękowy i wizualny kolei w sztuce to temat wystąpień jeszcze dwóch prelegentów – Łukasza Kamińskiego (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) zajmującego się obrazami filmowymi oraz Jana Makarewicza (Uniwersytet Warszawski), analizującego malarstwo i muzykę futurystów. Kaja Rostkowska (Uniwersytet Zielonogórski) wzbogaciła rozważania o kolei o perspektywę dziennikarską. Na przykładzie wywiadów Teresy Torańskiej z żydowskimi emigrantami przedstawiła symbolikę Dworca Gdańskiego w kontekście wydarzeń marcowych z 1968 roku.

Podczas obrad były również wystąpienia ujmujące tematykę kolejową w perspektywie kulturoznawstwa i antropologii kulturowej. Agnieszka Bednarek (Uniwersytet Gdański), nawiązując do myśli Heideggera, Foucaulta i Augé, opisała przestrzeń dworca kolejowego jako domu, mając na myśli sens literalny – mieszkanie w budynku dworcowym. Ta analiza pozwala polemicznie spojrzeć na zagadnienie dworca jako przestrzeni niczyjej czy tymczasowej – nie-miejsca. Natomiast Aneta Włodarczyk (Uniwersytet Łódzki), przyglądając się dworcowej architekturze, zastosowała właśnie tę kategorię, traktując współczesne, zunifikowane i odindywidualizowane dworce kolejowe jako egzemplifikację *non-lieux*. Sztukę w przestrzeni dworca w kontekście nie-miejsca przedstawiła natomiast Alicja Szwarczyńska (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu). Tematem prezentacji Łukasza Bukowieckiego (Uniwersytet Warszawski) było miejsce kolei w muzealnej przestrzeni współczesnej Warszawy.

Tak w wielkim skrócie można zarysować konferencyjny rozkład jazdy – krąg problemów poruszanych w trakcie spotkania naukowego „Pociąg, dworzec, poczekalnia...”. Efektem konferencji będzie publikacja zbiorowa pod redakcją Kamili Gieby, Janusza Łastowieckiego i Mirosławy Szott, która ukaże się w 2015 roku nakładem Oficyny Wydawniczej Uniwersytetu Zielonogórskiego. Być może monografia, w której znajdą się wybrane referaty wygłoszone podczas zielonogórskiego spotkania, stanie się inspiracją do następnych dociekań humanistycznych na temat kolei.